

دوره دهم – سال چهارم
شماره چاپ: ۱۶۳۶
تاریخ چاپ: ۱۳۹۸/۸/۲۵
شماره ثبت: ۶۶۸

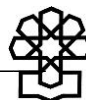
اظهار نظر کارشناسی درباره:
لایحه موافقتنامه همکاری اقتصادی و
تجاری بین دولت‌های ساحلی خزر

کد موضوعی: ۲۲۰
شماره مسلسل: ۱۶۸۱۲
دی‌ماه ۱۳۹۸
معاونت پژوهش‌های اقتصادی
دفتر: مطالعات اقتصادی

به نام خدا

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱
۱. موضوع لایحه.....	۱
۲. پیشینه قانونی موافقتنامه‌های همکاری‌های اقتصادی و تجاری.....	۲
۳. نگاهی به موافقتنامه‌های منعقد شده میان ایران و دولت‌های ساحلی خزر.....	۴
۴. میزان واردات و صادرات بین ایران و دولت‌های ساحلی خزر.....	۶
۴-۱. واردات و صادرات ایران با فدراسیون روسیه.....	۹
۴-۲. واردات و صادرات ایران با ترکمنستان.....	۱۰
۴-۳. واردات و صادرات ایران با قزاقستان.....	۱۱
۴-۴. واردات و صادرات ایران با آذربایجان.....	۱۲
۵. نکاتی در خصوص کلیات مفاد موافقتنامه.....	۱۴
۶. نکات حقوقی در خصوص مواد موافقتنامه.....	۱۵
۷. نکاتی پیرامون فرایند تصویب موافقتنامه‌ها و اثربخشی آن.....	۱۷
نتیجه‌گیری.....	۱۸
منابع و مأخذ.....	۱۹

اظهارنظر کارشناسی درباره: لایحه موافقتنامه همکاری اقتصادی و تجاری بین دولت‌های ساحلی خزر

مقدمه

انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه یکی از ابزارهای مهم در توسعه روابط میان کشورها از طریق ثبات در مقررات و ایجاد اعتماد میان فعالان اقتصادی طرفین است که موجب ایجاد زمینه‌های لازم برای تقویت همکاری‌ها و جلب اعتماد سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی می‌شود.

لایحه موافقتنامه همکاری اقتصادی و تجاری بین دولت‌های ساحلی خزر نیز یکی از توافقنامه‌های چندجانبه است که در مقدمه آن به مواردی از جمله تمایل دولت‌های ساحلی دریای خزر به تحکیم روابط دوستانه، تحکیم همکاری‌های منطقه‌ای و توسعه پایدار و تأمین منافع کشورها از طریق تشویق و تسهیل گسترش همکاری‌های اقتصادی و تجاری میان کشورهای ساحلی دریای خزر اشاره شده است.

۱. موضوع لایحه

طبق این لایحه، ضمن ارائه یک مقدمه و یک ماده‌واحد، موافقتنامه‌ای شامل ۱۳ ماده به مجلس شورای اسلامی تقدیم شده که در جلسه مورخ ۱۳۹۸/۰۱/۲۸ به تصویب

هیئت وزیران رسیده است.

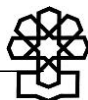
در این لایحه پس از مقدمه به مواردی از قبیل حوزه‌های همکاری، ترغیب طرف‌های تجاری به استفاده مؤثر از منابع اقتصادی از جمله در زمینه‌های اجرای پروژه‌ها و برنامه‌های مشترک سرمایه‌گذاری؛ تبادل تجربه در زمینه‌های ایجاد و توسعه مناطق آزاد و ویژه با اهداف خاص؛ مقررات ملی، استانداردها، قواعد و اطلاعات آماری در بخش تجاری و اقتصادی؛ همکاری در زمینه اقتصاد دیجیتال؛ تأسیس سرمایه‌گذارهای مشترک (جوینت ونچر)؛ تعیین نهادهای صلاحیت‌دار هر طرف، سازوکار حل اختلافات، تعیین کشور قزاقستان به عنوان امین، تعیین بازه زمانی نامحدود برای اجرا و ... اشاره شده است.

منظور از دولت‌های ساحلی خزر در این موافقتنامه، دولت‌های جمهوری آذربایجان، جمهوری اسلامی ایران، جمهوری قزاقستان، فدراسیون روسیه و ترکمنستان است که از این پس «طرف‌ها» نامیده می‌شوند.

۲. پیشینه قانونی موافقتنامه‌های همکاری‌های اقتصادی و تجاری

از بررسی کلیات این لایحه و اهداف مندرج در مقدمه لایحه مشخص است که هدف اصلی این لایحه تحکیم همکاری منطقه‌ای و احترام به حاکمیت، تمامیت ارضی، استقلال، تساوی حاکمیت دولت‌ها، عدم استفاده از زور یا تهدید به زور، احترام متقابل، عدم دخالت در امور داخلی یکدیگر و ... است.

اگرچه تصویب این دست موافقتنامه‌های همکاری اقتصادی و تجاری بین دولت

جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها به صورت چندجانبه تاکنون سابقه نداشته، اما بررسی مواد این موافقتنامه نشان می‌دهد هدف از ارائه آن، تحکیم و توسعه تجارت است که طی سال‌های اخیر در قالب انعقاد موافقتنامه‌های مشابه با سایر کشورها پیگیری شده است. از جمله:

- قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری **اکوادور** در سال ۱۳۹۱،

- قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری **کوبا** در سال ۱۳۸۷،

- قانون موافقتنامه بازرگانی بین جمهوری اسلامی ایران و **کنفدراسیون سوئیس** در سال ۱۳۸۶،

- قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری **آذربایجان** در سال ۱۳۸۵،

- قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت **گرجستان** در سال ۱۳۸۵،

- قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری **غنا** در سال ۱۳۸۴

شایان ذکر است بررسی سابقه تصویب موافقتنامه‌های همکاری‌های اقتصادی از جمله موافقتنامه بازرگانی و گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و سایر کشورها بیانگر تعدد این قبیل موافقتنامه‌هاست به گونه‌ای که بعد از انقلاب اسلامی تاکنون بالغ بر ۱۳۸

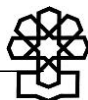
موافقتنامه (۸۹ موافقتنامه بازرگانی و ۴۹ موافقتنامه گمرکی) با ۶۹ کشور، بین ایران و سایر کشورها تصویب شده که با برخی کشورها یک موافقتنامه و با بعضی دیگر بیش از یک موافقتنامه بازرگانی و گمرکی طی سال‌های مختلف و در دولت‌های مختلف منعقد شده است و لازم است به صورت مجزا به اثربخشی موافقتنامه‌های فوق پرداخته شود.

۳. نگاهی به موافقتنامه‌های منعقد شده میان ایران و دولت‌های ساحلی خزر

طی چهار دهه گذشته، موافقتنامه‌های متعددی میان ایران و دولت‌های ساحلی خزر به تصویب رسیده است، به گونه‌ای که با کشور ترکمنستان ۶ موافقتنامه، با روسیه ۵ موافقتنامه، با قزاقستان ۵ موافقتنامه و با آذربایجان ۴ موافقتنامه در زمینه بازرگانی، گمرکی و یا تجارت ترجیحی بعد از انقلاب تاکنون منعقد شده است.

موافقتنامه‌های اقتصادی منعقد شده با کشور روسیه:

- قانون موافقتنامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو در سال ۱۳۹۸،
- قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در زمینه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی در سال ۱۳۹۵،
- قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی و اقتصادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در سال ۱۳۷۶،
- قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه در خصوص

همکاری و کمک متقابل در امور گمرکی در سال ۱۳۷۹.

موافقتنامه‌های اقتصادی منعقد شده با کشور آذربایجان:

- قانون موافقتنامه همکاری و کمک متقابل اداری در امور گمرکی بین دولت جمهوری

اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان در سال ۱۳۹۵

- قانون موافقتنامه بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری آذربایجان

در سال ۱۳۸۵

- موافقتنامه‌های اقتصادی منعقد شده با کشور قزاقستان:

- قانون موافقتنامه موقت تشکیل منطقه آزاد تجاری بین جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه

اقتصادی اوراسیا و کشورهای عضو در سال ۱۳۹۸،

- قانون موافقتنامه همکاری بازرگانی - اقتصادی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و

دولت جمهوری قزاقستان ۱۳۷۴،

- قانون موافقتنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان در مورد

همکاری و کمک متقابل در مسائل گمرکی در سال ۱۳۸۰،

- قانون موافقتنامه همکاری‌های اقتصادی و بازرگانی بلندمدت بین دولت جمهوری

اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان در سال ۱۳۸۲

- قانون پروتکل اصلاحات و تغییرات در موافقتنامه همکاری‌های اقتصادی و بازرگانی

بلندمدت مورخ ۱۴ مهرماه ۱۳۷۸ هجری شمسی برابر با ۱۶ اکتبر ۱۹۹۹ میلادی بین دولت

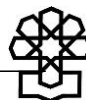
جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری قزاقستان در سال ۱۳۸۶.

موافقتنامه‌های اقتصادی منعقد شده با کشور ترکمنستان:

- قانون موافقتنامه دوجانبه در مورد کمک متقابل اداری برای اجرای صحیح قانون گمرکی و جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ترکمنستان در سال ۱۳۸۳،
- قانون موافقتنامه همکاری‌های بازرگانی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان در سال ۱۳۸۲،
- قانون موافقتنامه همکاری‌های بلندمدت اقتصادی، بازرگانی، علمی، فنی و فرهنگی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت ترکمنستان در سال ۱۳۸۲،
- قانون موافقتنامه همکاری بازرگانی - اقتصادی بین دولت‌های جمهوری اسلامی ایران و جمهوری ارمنستان و ترکمنستان در سال ۱۳۷۵.

۴. میزان واردات و صادرات بین ایران و دولت‌های ساحلی خزر

میزان و ارزش و سهم صادرات و واردات با کشورهای ساحلی خزر به شرح جدول ذیل است:

جدول ۱. میزان صادرات به کشورهای ساحلی خزر طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و مقایسه آن با مدت مشابه سال قبل

درصد تغییرات		هشت‌ماهه سال ۱۳۹۸				کشور مقصد	رتبه از نظر ارزش
ارزش	وزن	سهام ارزش	سهام وزن	ارزش (دلار)	وزن (کیلوگرم)		
-۱۹/۶۳	-۳۲/۷۶	۰/۸۴	۰/۴۷	۲۲۶,۷۱۲,۱۰۱	۴۱۸,۶۴۰,۵۲۲	آذربایجان	۱۱
۳۶/۳۷	۶۸/۲۶	۰/۸۱	۰/۵۲	۲۱۹,۵۷۴,۶۸۳	۴۶۰,۶۳۱,۸۸۱	فدراسیون روسیه	۱۳
-۲۷/۳۴	۵۲/۳۷	۰/۷۲	۰/۸۰	۱۹۵,۵۹۱,۰۳۶	۷۰۳,۰۸۳,۹۴۹	ترکمنستان	۱۴
۱۱/۲۳	۱۸/۱۱	۰/۳۶	۰/۴۸	۹۷,۸۶۹,۸۶۸	۴۲۵,۵۴۴,۲۳۴	قزاقستان	۲۲
-۷/۵۶	۱۶/۸۷	۲/۷۴	۲/۲۷	۷۳۹,۷۴۷,۶۸۹	۲,۰۰۷,۹۰۰,۵۸۶	جمع کشورهای فوق	
-۹/۷۶	۱۷/۳۹	۱۰۰	۱۰۰	۲۷۰,۴۱,۱۹۳,۷۱۹	۸۸,۳۶۰,۵۷۰,۱۷۶	جمع کل صادرات کشور	

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران.

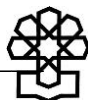
همان‌گونه که مشاهده می‌شود مجموع ارزش صادرات به ۵ کشور ساحلی دریای خزر طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ حدود ۷۴۰ میلیون دلار است که حدود ۲/۷۴ درصد از کل صادرات کشور را به خود اختصاص داده است که رقم ناچیزی است و بیشترین سهم مربوط به کشور آذربایجان است. البته مطابق با جدول فوق میزان صادرات به کشورهای فوق از نظر وزنی حدود ۱۶/۸۷ درصد رشد و از نظر ارزشی حدود ۷/۵۶ درصد نسبت به مدت مشابه سال گذشته کاهش داشته است. همچنین میزان صادرات کل کشور از منظر وزنی ۱۷/۳۹ درصد رشد و از نظر ارزشی حدود ۹/۷۶ درصد کاهش داشته که این روند حاکی از افزایش صادرات کالاهای خام به کشورهای فوق‌الذکر است.

جدول ۲. میزان واردات از کشورهای ساحلی خزر طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ و مقایسه آن با مدت مشابه سال قبل

رتبه از نظر ارزش	کشور مقصد	هشت‌ماهه سال ۱۳۹۸				درصد تغییرات
		وزن (کیلوگرم)	ارزش (دلار)	سهم وزن	سهم ارزش	
۷	فدراسیون روسیه	۱,۸۳۹,۰۷۴,۹۰۱	۷۸۶,۹۶۰,۳۳۷	۸/۳۱	۲/۷۷	۶۵/۹۳
۳۴	قزاقستان	۱۵۲,۰۳۰,۷۳۷	۶۴,۸۲۱,۵۸۲	۰/۶۹	۰/۲۳	-۱۳/۸۵
۵۴	ترکمنستان	۲۸,۵۸۹,۴۰۹	۱۴,۴۹۳,۶۶۵	-۰/۱۳	۰/۰۵	۱۴۲/۹۵
۵۹	آذربایجان	۲۳,۵۴۹,۱۷۳	۱۱,۳۹۵,۷۲۰	-۰/۱۱	۰/۰۴	-۲۷/۸۶
	جمع کشورهای فوق	۲,۰۴۲,۲۴۴,۲۲۰	۸۷۷,۶۷۱,۳۰۴	۹/۲۳	۳,۰۹	۵۳/۷۱
	جمع کل واردات کشور	۲۲,۱۲۹,۱۴۷,۹۱۱	۲۸,۳۸۲,۶۲۷,۱۷۱	۱۰۰	۱۰۰	۲/۹۴

مأخذ: همان.

مطابق با جدول ۲ جمع ارزشی واردات ایران از این پنج کشور طی هشت‌ماهه سال ۱۳۹۸، حدود ۸۷۸ میلیون دلار بوده است که ۳/۰۹ درصد از ارزش کل واردات کشور را تشکیل می‌دهد و رقم اندکی محسوب می‌شود. شایان توجه است که ۲/۷۷ واحد درصد از این سهم فقط از کشور روسیه بوده است و سایر کشورها سهم بسیار ناچیزی در تأمین کالاهای وارداتی کشور داشته‌اند. همچنین میزان واردات از چهار کشور فوق نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی حدود ۵۴ درصد رشد و از نظر ارزشی حدود ۷ درصد کاهش داشته است که این حاکی از آن است که واردات به سمت کالاهای با ارزش‌افزوده پایین‌تر سوق یافته است.

۴-۱. واردات و صادرات ایران با فدراسیون روسیه

بررسی تجارت خارجی ایران و روسیه طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که میزان صادرات ایران به فدراسیون روسیه از ۲۷۳ هزار تن به ارزش ۱۶۱ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۴۶۰ هزار تن به ارزش ۲۱۹ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۶۸/۲۶ درصد و از نظر ارزشی ۳۶/۳۷ درصد رشد مثبت داشته است. همچنین کشور روسیه سیزدهمین شریک صادراتی ایران در میان ۱۴۱ کشور بوده و تنها حدود ۰/۸۱ درصد ارزش صادرات ایران به کشور روسیه انجام می‌شود. **اقدام عمده صادراتی ایران به فدراسیون روسیه شامل پسته، خامه شیر، کیوی، گوجه فرنگی، فلفل فرنگی، هلو، انگور تیزابی بی‌دانه و ... بوده است.**

مجموع واردات از روسیه از ۱,۱۰۸ هزار تن به ارزش ۸۶۵ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۱,۸۳۹ هزار تن به ارزش ۷۸۶ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۶۵/۹۳ درصد رشد مثبت و از نظر ارزشی ۹/۰۸ درصد رشد منفی داشته است. **عمده کالاهای وارداتی ایران از روسیه شامل ذرت دامی، روغن دانه آفتابگردان، جو به استثنای بذر، لاشه و شقه بره، روغن خام سویا، دستگاه‌های کمک ناوبری، تانک‌ها و سایر ارباهای زره‌پوش جنگی و ... است.** سهم دلاری واردات کشور از روسیه طی مدت مذکور ۲/۷۷ درصد و رتبه آن به لحاظ ارزشی رتبه ۷ است.

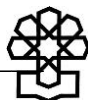
شایان ذکر است اقدام عمده صادراتی فدراسیون روسیه به جهان شامل نفت

خام، روغن‌های نفتی و روغن‌های حاصل از مواد معدنی قیری، زغال سنگ، گندم، محصولات نیمه‌تمام از آهن یا از فولادهای غیرمزوج و گازهای نفتی و سایر هیدروکربورهای گازی شکل است. همچنین دستگاه‌های تلفن شامل تلفن‌هایی برای شبکه‌های رادیو تلفنی، اجزا و قطعات و متفرعات وسایل نقلیه موتوری، دارو، اتومبیل‌های سواری و سایر وسایل نقلیه موتوری، ماشین‌های خودکار داده‌پردازی و واحدهای آنها و تجهیزات آزمایشگاهی از اقلام عمده وارداتی روسیه از جهان است.

۲-۴. واردات و صادرات ایران با ترکمنستان

بررسی تجارت خارجی ایران و ترکمنستان طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که میزان صادرات ایران به ترکمنستان از ۴۶۱ هزار تن به ارزش ۲۶۹ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۷۰۳ هزار تن به ارزش ۱۹۵ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۵۲/۳۷ درصد رشد مثبت و از نظر ارزشی ۲۷/۳۴- درصد رشد منفی داشته است. همچنین کشور ترکمنستان چهاردهمین شریک صادراتی ایران در میان ۱۴۱ کشور بوده و تنها حدود ۰/۷۲ درصد ارزش صادرات ایران به کشور ترکمنستان انجام می‌شود. اقلام عمده صادراتی ایران به ترکمنستان شامل میله‌های آهنی یا فولادی، لوله یا پروفیل‌ها، سیب تازه، سیب زمینی، سیمان سفید پرتلند و ... است.

مجموع واردات از ترکمنستان از ۱۱ هزار تن به ارزش ۶ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۲۸ هزار تن به ارزش ۱۴ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۱۴۳ درصد و از

نظر ارزشی ۱۲۶ درصد رشد داشته است. عمده کالاهای وارداتی شامل کک نفت، نخ یکلا، لینتر پنبه، نخ چندلا، لوبیا از گونه‌های خشک، غلاف‌کنده، پوست‌کنده یا لپه شده و ... است. سهم ارزش دلاری واردات کشور از ترکمنستان طی مدت مذکور حدوداً ۰/۵ درصد و رتبه آن به لحاظ ارزشی ۵۴ است.

شایان ذکر است اقلام عمده صادراتی ترکمنستان به جهان شامل نفت خام، روغن‌های نفتی و روغن‌های حاصل از مواد معدنی قیر، نخ از پنبه، گوگرد و پلیمرهای پروپیلن است. همچنین کشتی‌های فانوس دریایی، شناورهای آتش‌نشانی، ماشین‌آلات، دستگاه‌ها و وسایل برای برداشت یا کوبیدن محصولات کشاورزی، دارو، توربین‌های بخار آب و سایر توربین‌های بخار و اسکلت فلزی و اجزا و قطعات آن از اقلام عمده وارداتی ترکمنستان از جهان است.

۴-۳. واردات و صادرات ایران با قزاقستان

بررسی تجارت خارجی ایران و قزاقستان طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نشان می‌دهد که میزان صادرات ایران به قزاقستان ۳۶۰ هزار تن به ارزش ۸۸ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۴۲۵ هزار تن به ارزش ۹۸ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۱۸/۱۱ درصد و از نظر ارزشی ۱۱/۲۳ درصد رشد داشته است. همچنین کشور قزاقستان بیست‌ودومین شریک صادراتی ایران در میان ۱۴۱ کشور بوده و تنها حدود ۰/۳۶ درصد ارزش صادرات ایران به کشور قزاقستان انجام می‌شود. اقلام عمده صادراتی ایران به

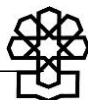
قزاقستان شامل طلا به اشکال خام، سیمان سفید پرتلند، پسته تازه یا خشک کرده، خرما، انگور تازه یا خشک کرده تیزابی، ظروف شیشه‌ای، پوشش و رنگ‌ها براساس پلی‌استرها و ... است.

مجموع واردات از قزاقستان از ۱۷۶ هزار تن به ارزش ۵۵ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۱۵۲ هزار تن به ارزش ۶۴ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۱۳/۸۵ درصد رشد منفی و از نظر ارزشی ۱۷/۵۰ درصد رشد مثبت داشته که عمده کالاهای وارداتی شامل جو به استثنای بذر، روغن دانه آفتاب‌گردان، سایر قطعات گوشت از نوع گوسفند به‌صورت منجمد، ذرت دامی و ... است. سهم ارزش دلاری واردات کشور از قزاقستان طی مدت مذکور حدوداً ۰/۲۳ درصد و رتبه آن به لحاظ ارزشی ۳۴ است.

شایان ذکر است اقلام عمده صادراتی قزاقستان به جهان شامل انواع شیر و وسایل همانند برای لوله، دیگ آب گرم یا بخار، گازهای نفتی و سایر هیدروکربورهای گازی شکل، مس تصفیه شده و آلیاژهای مس به‌صورت کار نشده، آلیاژهای آهن و (فرو آلیاژها) است. همچنین دستگاه‌های تلفن، دارو، روغن‌های نفتی و روغن‌های حاصل از مواد معدنی قیری، اتومبیل‌های سواری و سایر وسایل نقلیه موتوری، انواع شیر و وسایل همانند برای لوله، دیگ آب گرم یا بخار، از موارد عمده وارداتی قزاقستان از جهان است.

۴-۴. واردات و صادرات ایران با آذربایجان

بررسی تجارت خارجی ایران و آذربایجان طی هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ نشان

می‌دهد که میزان صادرات ایران به آذربایجان از ۶۲۲ هزار تن به ارزش ۲۸۲ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۴۱۸ هزار تن به ارزش ۲۲۶ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۳۲/۷۶ درصد و از نظر ارزشی ۱۹/۶۳ درصد رشد منفی داشته است. همچنین کشور آذربایجان یازدهمین شریک صادراتی ایران در میان ۱۴۱ کشور بوده و تنها حدود ۰/۸۴ درصد ارزش صادرات ایران به کشور آذربایجان انجام می‌شود. **اقدام عمده صادراتی ایران به آذربایجان شامل** اسکلت فلزی و اجزا و قطعات آن، صفحه‌ها و ورقه‌ها و ورقه‌های نازک غیرمذکور از پلیمرهای اتیلن غیراسفنجی مستحکم نشده، اجزا و قطعات به غیر از انواع مورد استفاده در سواری، وانت و تراکتور کشاورزی، شیشه فلوت، سایر پارچه‌های تاروپودباف و... است.

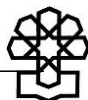
مجموع واردات از آذربایجان از ۳۲ هزار تن به ارزش ۱۲ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۷ به رقم ۲۳ هزار تن به ارزش ۱۱ میلیون دلار در هشت‌ماهه نخست سال ۱۳۹۸ رسیده که نسبت به مدت مشابه سال گذشته از نظر وزنی ۲۷/۸۶ درصد و از نظر ارزشی ۵/۵۴ درصد رشد منفی داشته. **عمده کالاهای وارداتی** شامل کنجاله و سایر آخال‌های جامد، پنبه حلاجی نشده یا شانه نزده، ذرت دامی، سایر فراورده‌های روان‌کننده ضدزنگ و ... است. سهم ارزش دلاری واردات کشور از آذربایجان طی مدت مذکور ۰/۰۴ درصد و رتبه آن به لحاظ ارزشی ۵۹ است.

شایان ذکر است **اقدام عمده صادراتی آذربایجان به جهان شامل** نفت خام، گازهای نفتی و سایر هیدروکربورهای گازی شکل، گوجه‌فرنگی، میوه‌های تازه، طلا (از جمله طلای

آبکاری شده با پلاتین) به اشکال خام یا نیمه‌ساخته، یا به شکل پودر بوده است. همچنین طلا (از جمله طلای آبکاری شده با پلاتین) به اشکال خام یا نیمه‌ساخته، یا به شکل پودر، اتومبیل‌های سواری و سایر وسایل نقلیه موتوری، گازهای نفتی و سایر هیدروکربورهای گازی شکل و لوله‌ها و پروفیل‌های توخالی از اقلام عمده وارداتی آذربایجان از جهان است.

۵. نکاتی در خصوص کلیات مفاد موافقتنامه

۱. منطقه‌گرایی جایگزین مناسبی حداقل برای کشورهای جغرافیایی نزدیک به یکدیگر، به‌خصوص برای کشورها با مبادلات اقتصادی و منافع نزدیک است. با توجه به تحولات رخ داده در کارکرد سازمان تجارت جهانی به‌نظر می‌رسد موج منطقه‌گرایی تشدید شود و بخش بزرگی از تجارت از طریق توافقنامه‌های منطقه‌ای انجام شود.
۲. بررسی حجم تجارت ایران با دولت‌های ساحلی خزر حاکی از آن است که حجم تجارت با کشورهای فوق بسیار پایین و بیشترین حجم تجارت در میان کشورهای فوق مربوط به کشور روسیه است.
۳. به هر حال انجام تجارت با دولت‌های ساحلی خزر در قالب موافقتنامه همکاری اقتصادی و تجاری، نیازمند انجام مطالعاتی به‌عنوان اسناد پشتیبان درخصوص آن است که آیا ایران با این کشورها دارای تجارت مکملی است یا صرفاً به خاطر اهداف دیگری بناست موافقتنامه فوق منعقد گردد.
۴. بررسی اجمالی حجم تجاری طی سال‌های اخیر حاکی از آن است که از پتانسیل موافقتنامه‌های منعقد شده با کشورهای ساحلی خزر استفاده کارآمدی

صورت نگرفته است. بنابراین تجربه نشان می‌دهد انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه به تنهایی محرک لازم برای افزایش حجم تجارت بین دو کشور محسوب نمی‌شود و لازم است به بحث‌های کارشناسی از جمله درجه اکمال تجاری، شاخص‌های پتانسیل و شدت تجاری، حجم تجارت میان دو کشور و ... نیز توجه شود.

۵. در خصوص گزارش عملکرد موافقتنامه‌های منعقد شده با کشورهای ساحلی خزر می‌توان گفت تاکنون بررسی جامعی از سوی دستگاه‌های متولی (مانند سازمان توسعه تجارت) مبنی بر آثار مثبت یا منفی این گونه توافقنامه‌ها بر تجارت خارجی کشور انجام و منتشر نشده است. از سوی دیگر بررسی حجم تجارت بین ایران و کشورهای ساحلی خزر بسیار ناچیز است. بنابراین می‌توان عنوان کرد که انعقاد این گونه توافقات در توسعه تجارت خارجی کشور نقش و سهم عمده‌ای نداشته است و منجر به تغییری در ساختار تجاری کشور نشده‌اند.

۶. نکات حقوقی در خصوص مواد موافقتنامه

برخی از نکته‌ها و ابهام‌های حقوقی در متن مفصل این موافقتنامه قابل رؤیت است که در ذیل به آنها اشاره می‌شود:

۱. نکته اول ناظر بر تبصره ماده‌واحد است. با توجه به اینکه ماده (۱۱) موافقتنامه مقرر داشته است کلیه اصلاحیه‌های موافقتنامه باید فرایند تصویبی مندرج در ماده (۱۳) را طی کنند و ماده اخیر نیز به سپری نمودن فرایند داخلی کشورها در خصوص تصویب اصلاحیه‌ها اشاره دارد لذا تبصره ماده‌واحد هیچ ضرورتی ندارد. به تعبیر دیگر این تبصره چیزی جز تحصیل حاصل نیست و آنچه مقصود تبصره می‌باشد در متن موافقتنامه وجود دارد.

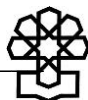
۲. بندهایی از متن موافقتنامه فوق دارای ابهام و مشکلات ویرایشی است. با توجه به اینکه متن موافقتنامه‌های دوجانبه، بعد از تصویب به منزله قانون مصوب مجلس شورای اسلامی محسوب می‌شوند، لازم است ابهامات مذکور مرتفع شوند. همان‌طور که اداره کل تدوین قوانین مجلس شورای اسلامی نیز به برخی از ایرادها اشاره کرده است، متن موافقتنامه بسیار نارسا بوده و ایرادهای ترجمه‌ای و ماهوی زیادی دارد که لازم است تمام این موارد اصلاح شود. علی‌رغم اینکه در بند «۲» ماده (۱۳) موافقتنامه فوق این نکته تصریح شده که یک نسخه اصلی به زبان‌های آذری، قزاقی، روسی، ترکمنی، فارسی و انگلیسی تنظیم شده، ولی با این حال ایرادهای فوق مرتفع نشده است. هرچند اداره کل تدوین قوانین به متن انگلیسی موافقتنامه نیز دسترسی داشته است و می‌توانسته تمام ایرادات را متذکر شود، اما مواردی در متن دیده می‌شود که مورد اشاره اداره کل تدوین قرار نگرفته است که در ادامه به آنها اشاره می‌شود:

الف) با اینکه بند اول مقدمه عنوان کرده است که کشورهای منعقدکننده موافقتنامه در متن تحت عنوان «طرف‌ها» نامیده خواهند شد، اما مترجم یا مترجمان موافقتنامه به این موضوع پایبند نبوده و از تعبیر مختلفی استفاده کرده‌اند. به‌عنوان مثال در متن مقدمه چند نوبت از تعبیر «دولت‌های طرف‌ها» استفاده شده است.

ب) در ماده (۱) و (۴) موافقتنامه واژه «دولت‌های» خود باید به «ملی» تبدیل شود.

ج) ماده (۶) موافقتنامه نیز به نظر نمی‌رسد به‌صورت صحیحی ترجمه شده باشد.

می‌توان صدر این ماده را به شکل مقابل نوشت: «به‌منظور اجرای این موافقتنامه، نهادهای ذی‌صلاح طرف‌ها به‌شرح زیر هستند:»

د) ماده (۸) همان‌طور که مورد اشاره اداره کل تدوین قوانین مجلس نیز قرار گرفته، بسیار غامض و مبهم است.

ه) درخصوص ماده (۹) به‌نظر می‌رسد متن این موافقتنامه زمانی آماده شده است که متن نهایی کنوانسیون وضعیت حقوقی دریای خزر هنوز تهیه نشده بوده درحالی که هم اکنون این متن تهیه شده و در مجلس سه کشور حاشیه خزر نیز به تصویب رسیده است. با عنایت به این توضیح و با اینکه مذاکرات درخصوص برخی از موضوعات پیرامون دریای خزر در جریان است، می‌توان این مسئله را به‌عنوان ابهام در گزارش مطرح ساخت.

۷. نکاتی پیرامون فرایند تصویب موافقتنامه‌ها و اثربخشی آن

الف) لوایح قانونی مربوط به موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه بعد از انجام هماهنگی‌های اولیه میان دولت‌های موضوع موافقتنامه، تهیه شده و برای تصویب به مجلس ارائه می‌شوند. **توافقات اولیه دولت‌ها** موجب می‌شود که اصلاح و تکمیل موافقتنامه‌ها در مجلس با مشکل روبه‌رو شود. زیرا برای هرگونه حک و اصلاح آنها در مجلس باید مجدداً لایحه مذکور به دولت عودت داده و اصلاحات پیشنهادی با کشورهای طرف قرارداد مطرح شود و در صورت توافق مجدداً به‌صورت لایحه به مجلس باز گردد. البته محتمل است که تغییرات ازسوی دولت طرف مذاکره پذیرفته نشده و تصویب موافقتنامه با بن‌بست مواجه شود. به همین دلیل معمولاً در بررسی لوایح مرتبط با موافقتنامه‌ها از پرداختن به مسائل فنی کوچک و جزئی پرهیز شده و تنها در صورتی که موافقتنامه از ابهام‌های اساسی برخوردار باشد و منجر به چالش احتمالی در مناسبات تجاری یا مقررات

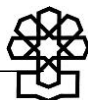
داخلی شود، مجلس به اصلاح یا رد آن اقدام می‌کند.

ب) علاوه بر اینکه تأثیرگذاری مجلس در فرایند قانونگذاری این‌گونه لوایح روشن و شفاف نیست، نظارت محسوسی نیز بر عملکرد این موافقتنامه‌ها پس از تصویب صورت نمی‌پذیرد. تاکنون ده‌ها موافقتنامه در قالب‌های متفاوت میان ایران و کشورهای مختلف منعقد و توسط مجلس محترم تصویب شده است، ولی هیچ‌گونه گزارشی مبنی بر ارائه عملکرد و اثربخشی این موافقتنامه‌ها از طرف وزارت امور خارجه و دیگر وزارتخانه‌های تخصصی به مجلس ارائه نشده است.

ج) وجود شرایط کنونی حاکم بر موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه مبنی بر تعدد موافقتنامه‌ها توأم با عدم نظارت درخصوص نحوه عملکرد و میزان اثربخشی آنها را می‌توان ناشی از مشخص نبودن اولویت‌های صنعتی و تجاری کشور در راستای تقسیم کار جهانی و منطقه‌ای و عدم ثبات استراتژی کشور در انتخاب کشورهای طرف همکاری دانست.

نتیجه‌گیری

در بررسی و تصویب این موافقتنامه لازم است به آثار و نتایج عملی و ملموس آن بر افزایش سطح تجارت با دولت‌های ساحلی خزر توجه کرد بررسی اجمالی حجم تجارت ایران با کشورهای ساحلی خزر حاکی از آن است که از پتانسیل موافقتنامه‌های پیشین با این کشورها، استفاده کارآمدی صورت نگرفته است به‌عبارت دیگر انعقاد موافقتنامه‌های دو یا چندجانبه به تنهایی محرک لازم برای افزایش حجم تجارت بین دو کشور محسوب نمی‌شود و لازم است به بحث‌های کارشناسی از جمله

درجه اکمال تجاری، شاخص‌های پتانسیل و شدت تجاری، حجم تجارت میان دو کشور و... نیز توجه شود.

درخصوص گزارش عملکرد موافقتنامه‌های منعقد شده با کشورهای ساحلی خزر می‌توان گفت تاکنون بررسی جامعی ازسوی دستگاه‌های متولی (مانند سازمان توسعه تجارت) مبنی بر آثار این‌گونه توافقنامه‌ها بر تجارت خارجی کشور انجام و منتشر نشده است.

درمجموع انعقاد این‌گونه توافقات زمانی می‌تواند در توسعه تجارت خارجی کشور نقش و سهم عمده‌ای داشته است که منجر به تغییری در ساختار تجاری کشور شود، در غیر این صورت چندان فایده‌ای برای کشور ندارد.

منابع و مأخذ

۱. آمار پایگاه اینترنتی رسمی گمرک جمهوری اسلامی ایران به آدرس:
www.irica.gov.ir/Portal/Home
۲. سازمان توسعه تجارت به نشانی:
<http://farsi.tpo.ir/index.aspx?siteid=1&pageid=5415>
۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با رعایت اصلاحات سال ۱۳۶۸، اداره کل فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی.
۴. مرکز تجارت بین‌المللی (ITC) مرکزی به آدرس:
<https://www.trademap.org>

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۶۸۱۲

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اظهارنظر کارشناسی درباره: لایحه موافقتنامه همکاری اقتصادی و تجاری بین دولت‌های ساحلی خزر

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه بازرگانی)

تهیه و تدوین: حسین هرورانی

همکاران: محمد صالح عطار، صادق جعفرزاده درابی (دفتر مطالعات حقوقی)

ناظران علمی: صمد عزیزنژاد، موسی شهبازی غیائی

واژه‌های کلیدی: _____

تاریخ شروع مطالعه: ۱۳۹۸/۸/۲۰

تاریخ خاتمه مطالعه: ۱۳۹۸/۱۰/۲

تاریخ انتشار: ۱۳۹۸/۱۰/۸